

Kapitalizm ve Patriyarkaya Karşı: Sosyalist Feminizm

Serpil Çakır

Doç. Dr.
İstanbul Üniversitesi
Siyasal Bilgiler Fakültesi

Feminizm, kadınların kendilerini baskı altına alan düzenin algılanması, politik olarak adlandırması ve ona karşı mücadele yöntemlerinin geliştirilmesi olarak da tanımlanabilir.¹ Bu hiyerarşinin, sınıf çelişkisi gibi toplumlara biçimlendiren bir egemenlik/ iktidar ilişkisi yarattığını, erkeklerin egemen, kadınların bağımlı olduğu sosyal ve siyasi bir düzende yaşandığını ortaya koyar. Feminizm, gerek kadınların içinde yaşadıkları düzenin algılanışı ve ona karşı çıkmanın politikasının oluşturulması², gerekse oluşturulmak istenen toplum modelleri açısından kendi içinde liberal, Marksist, sosyalist, radikal, psikanalitik, siyah, anarşist, varoluşçu, kültürel, post-modern ve ekofeminizm olarak sınıflandırılabilir. Bu yazıda sosyalist feminizm çeşitli açılardan incelenmeye çalışılacaktır. "Sosyalist feminizm, Marksist kategorilerin temelinde ve radikal feminizmin eleştirileri ışığında şekillenmiştir."

Sosyalist feminizm, Marksist kategorilerin temelinde ve radikal feminizmin eleştirileri ışığında şekillenmiştir. Karl Marks ve Friedrich Engels'in teorilerinde somutlaşan Marksizm³, "maddeci determinizm", "ideoloji", "sınıf bilinci", "emek", "yabancılaşmış emek", "praksis" gibi kavramlarla, feminist teoriye ve feminist harekete önemli açılımlar getirmiştir. Radikal feminizm, cinsiyetin merkeze alındığı yeni bir çıkar ve iktidar teorisi geliştirirken, kadınları Marksizm içine konumlandırmaya çalışan Sosyalist feministler, radikal feminizmin yaptığı eleştirilerden etkilenerek, Marksizmin temel kavramlarını kadınlara uygulamaya, bu kavramları yeniden tanımlamaya,

---

¹ Feminist teoriye ve pratiğe önemli katkılarda bulunmuş, Catharine MacKinnon Feminizmi bir iktidar kuramı olarak tanımlar. Bkz. MacKinnon, 2003, s. 183 ve 187. Ayrıca bkz. Bhasin, 2003. Küçük kitapçıklar olarak yayınlanan seride, aynı yazar tarafından feminizm ve ataerkil sistem konusu da yer alır.

² Bkz. Çakır, 2007.

³ Bkz. Bekmen, 2007.

çalıştılar. Sonuçta, tarihsel materyalizmi ve feminist öncelikleri dikkate alan yeni formülasyonları ortaya çıkardılar.

Sosyalist feministler toplumsal cinsiyetin/sınıfın kadının ezilmesinde aşağı yukarı eşit rol oynadığını düşünürken, Marksizm içinden kadına bakanlar, sınıfın, kadının statüsünü ve fonksiyonlarını açıklamasında daha etkili olduğunu savunurlar. Kapitalizm altında, burjuva kadınlarının proleter kadınların ezildiği gibi ezilmediklerini söylerler. Kadınların ezilmesi, bireylerin bilinçli eylemleri yüzünden oluşmaz, bu ezilme kapitalizm ile bağlantılı, politik, toplumsal, ekonomik yapıların ürünü olarak ortaya çıkar.

İnsan doğasına ilişkin liberal kavrayışın liberal feminist düşünceye temel olması gibi, Marksist insan doğası anlayışı da, Marksist feminist düşüncenin zeminini oluşturur. Birey ve toplum ilişkisi, Marksizm’de tek yanlı ve basit değil, kompleks ve diyalektiktir. Liberaller için insanı hayvandan ayıran özellik yeti, akıl ve dil kullanımı, din, sanat, bilim gibi bir dizi belirli pratik ve rekabetçilik ve beni ötekenden üstün tutma eğilimi gibi bir dizi davranış kalıbıdır. Marksistler bu türden insan doğası anlayışını reddederler. İnsanı insan yapan, kendi geçim araçlarını üretmesidir. Ne olduğumuzu belirleyen ne yaptığımızdır. Temel ihtiyaçlarımızı karşılamak için yürüttüğümüz üretici faaliyetler- İnsan, doğayı bilinçli olarak dönüştürme ve kullanma süreci içinde kendini yaratır. Kadınlar ve erkekler insanlar, üretim yoluyla kolektif olurlar. Toplumu yaratırlar ve karşılığında toplum tarafından biçimlenirler. Kolektiflik üzerine vurgu önemlidir. Liberaller için ise, tarihi esas ilerleten maddi güçler, toplumsal hayatın üretimi ve yeniden üretimidir.

Sosyalist feministler, kadının ezilmesinde, sınıfın yanında toplumsal cinsiyete de yer verirler. Oysa August Bebel, Clara Zetkin, Rosa Luxemburg, Kollantai, gibi Marksistler, kadınların kurtuluşunu “kadın sorunu” olarak ele alarak komünist programın içine yerleştirdiler.

Örneğin, Alman Sosyal Demokrat Parti liderlerinden Bebel (1840-1918) Marksistlerin kadına ilişkin görüşlerini 1878’de yazdığı, *Woman under Socialism*, adlı kitabında dile getirdi.⁴ Kadınlara eşit hak tanınmasını isteyen Bebel, kadın kurtuluşunun ancak sosyalizmle mümkün olabileceğini vurguladı. Kadınlar kendi kurtuluşları için mücadele etmeliydiler. Kadınların kurtuluşu ile işçilerin kurtuluşu birlikte yürümeliydi.

Almanya’da yaşanan deneyimde Sosyalist kadın önderlerden Clara Zetkin’in (1857-1933) görüşleri de önemlidir. Eşit haklar için mücadele eden kadınların “burjuva kadın hareketi” olarak nitelenmesi bu dönemden miras kalmıştır. I. Enternasyonal’den sonra diğer ülkelerden farklı olarak sosyalist çizgide gelişen kadın hareketinin yaşandığı II. Enternasyonal’de, parti üstünlüğü ile, parti ile işçilerin ve kadınların özerk hareketleri arasında sürtüşme ortaya çıktı. Zetkin’in görüşü, sadece proleter kadınlarla sosyalizmin zafere ulaşacağı yönündeydi.⁵ İşçi kadınlara devrimci mücadele

⁴ Kitabın Türkçe çevirisi için bkz. Bebel, 1975.

⁵ Coole, 1993, s.167.

de önemli bir rol veren Zetkin, Kadın Enternasyonalî'nin resmi yayını olan *Alman İşçi Kadınları* dergisini de çıkarttı. 1910'da, II. Kadın Enternasyonalî'nin Kopenhag'taki toplantısında, 1857'de New York'lu kadın işçilerin greve gittikleri gün olan 8 Mart'ın, *uluslararası kadın günü* olarak kabul edilmesinde de önemli rol oynayacaktı. Birleşmiş Milletler tarafından Dünya Kadınlar Günü olarak ilanı ise, 1975'te gerçekleşecekti. Bugüne emekçi kelimesinin eklenmesi sadece Türkiye'ye has bir durumdur ve Türkiye Komünist Partisi'nin 1921 yılında yaptığı ilk kutlamadan miras olarak kalmıştır. Karl Liebknecht ve Rosa Luxemburg'un Spartakist hareketine katılan Zetkin, hareketin Alman Sosyal Demokrat Partisi (SPD) tarafından bastırılması üzerine Moskova'ya gitmiş, 1921'de Lenin tarafından kurulan Komintern'in denetimi altında çalışan kadın enternasyonalini örgütlemiştir.

Kadınlar için önemli bir başka deneyim 1917 Bolşevik Devrimi'nden sonra Sovyetler Birliği'nde meydana gelen uygulamalardır. Devrimde ön saflarda mücadele eden kadınlar için devrim sonrasında hem yasa hem de uygulama düzeyinde somut adımlar atıldı. Engels'ten Bebel'e, Lenin'den Kollontai'ye kadar tüm sosyalist düşünürler kadınların özgürleşmesi için "ev işlerinin toplumsallaşması" gerektiğini yazdılar. Ev işlerinin toplumsallaşması için ilk pratik girişimler devrimden sonra başlatıldı. Kolektif mutfaklar, yuva ve kreşler açıldı.

Sovyet kadınlarının statüsünü düzenleyen bir dizi yasanın çıkmasında etkin bir kadın olan Aleksandra Kollontai (1873-1952), kadın/ erkek ilişkilerinde köklü bir değişim için, yeni bir ahlak anlayışını öngördü. İşçilerin iş yaşamının ötesinde sosyal ve politik yaşamın tüm alanlarında yeni bir kültür yaratmaları fikrini geliştirdi. Kollontai, kadın ve erkek arasındaki cinsiyetçi işbölümünü yeterince sorgulaması da, kadının özerk kimlik edinmesini önemsendi; evlilik kurumunu sorguladı. Kadınların özgürlüğü için komünal yaşam birimleri, ortaklaşa çocuk bakımı türünden yeni yapılar önerdi.⁶ Ancak bu tartışma ortamı ve kadınlar lehine uygulamalar Stalin döneminde ortadan kalktı ve "kutsal aile"ye geri dönüldü. 1926 evlilik yasasıyla boşanma hakkı kısıtlandı; kürtaj hakkı kaldırıldı; sadece kadınların devrimle elde ettiği siyasal, ekonomik ve eğitim haklarına dokunulmadı.

Sonraki gelişmeler ve deneyimler kadınlar için sınıf baskısının birincil, hatta esas ezilme nedeni olduğu konusunda birçok şüphenin ortaya çıkmasına yol açtı. Çünkü geleneksel Marksizm, kapitalizmin ev ile iş yerini nasıl ve neden ayırdığını, ev faaliyetlerinin değersizleştirilmesinin nedenlerini açıklasa da, kadınların neden eve, erkeklerin iş yerine ayrıldığını açıklayamıyordu: Kadınlar neden hem ailede, hem dışarıda ikincil durumdaydılar? Neden tersi bir durum yaşamıyordu? Sosyalist ülkelerde kadının bağımlılığı dışında pek çok toplumsal sorun çözülmüştü ve kadınlar ev dışında çalışmakta erkekler kadar özgürleşirken, erkekler evde çalışmama özgürlüklerini niçin

⁶ Coole, 1993, s. 171-177; Rowbotham, Segal & Wainwright, 1984, s. 117. Kollontai'nin eserlerinin Türkçe çevirisi için bkz: Kollontai, 1994, 1996 & 2000.

koruyorlardı?⁷ Marksizm’i kadınlar için yeni bir yoruma tabi tutmaya çalışan sosyalist feministler, yukarıdaki türden sorularla, Marksist teori ve onun uygulanma biçimlerini kadınlar açısından tahlil etmeye, *kadın emeğinden* kimin yararlandığını açığa çıkarmaya ve kadının ezilmesinin maddi temelini ortaya koymaya çalıştılar.

Kadın Emeği/ Eviçi Emek

Sosyalist feminizmde, Marksizm’in cinsiyet ilişkilerini önemsemediği, dikkate almadığı en temel eleştiridir. Marksizm erkeksi koşullar altında ve erkeklere özgü olarak geliştirilmiştir. Marks ve Engels’in teorisi, toplumsal cinsiyet ilişkilerini marjinalleştirir ve kendi sorunsalları dahilinde, kadınların spesifik olarak ele alınmasını olanaksız kılmaya da zorlaştırır. Cinsler arasındaki ilişkileri olağan kabul eder. “Marks kadını doğa ile özdeşleştirdiği, doğayı da veri olarak kabul ettiği için, Engels ise, kadın ile aileyi bir saydığı ve kadının bu kurum içindeki işini ve cinsel rolünü eleştirmeye yanaşmadığı için.”⁸

Kadınlar daha baştan Marksist sorunsalın dışında tutulmuşlardır. Marksistler için sınıf vardır ama cinsiyet yoktur: “Bireyler, üretimlerinin maddi koşullarının ürünüdür. Burada örtük olsa da, kastedilen, erkek bireydir. Kadınların ve erkeklerin “doğa” ile “üretim araçları” ile farklı ilişkileri vardır. Marksizm, sınıfı, kadının statüsünü/fonksiyonlarını açıklamada yeterli ve etkili bulur: Kapitalizm altında, burjuva kadınları proleter kadınların ezildiği gibi ezilmemektedir. Kadınların ezilmesi, bireylerin bilinçli eylemleri yüzünden gerçekleşmez. Bu ezilme, kapitalizm ile bağlantılı politik, toplumsal, ekonomik yapıların ürünüdür. Marks, üretim ilişkileri üzerinde odaklaşırken, Engels, *Ailenin Özel Mülkiyetin ve Devletin Kökeni* adlı kitabında kadınların niye ezilen cins olduğunun yanıtını verir: “Erkek burjuvazidir ve karısı proletaryayı temsil eder” Maddi koşullardaki değişim, aile ilişkilerinin örgütlenişini değiştirir” diyen Engels, toplumun yeniden üretimi ve aile üzerinde durur. Ancak, aileyi tarihsel sıralama nesnesi yapsa da, kadın ile erkek arasındaki ilişkiyi önceden kurulmuş varsayar. Engels’in anlatısının temel gelişmelerinden biri, bir yandan kadın/erkek ilişkilerini çok önemli sayması, ama aynı anda, onları, teorik, politik olarak daha önemli gördüğü sınıf ilişkileri içinde eritmesidir.⁹

Sınıf ve Sınıf Bilinci Kavramları

Liberaller kapitalizmi gönüllü bir değişim ilişkileri sistemi olarak kabul ederken, Marksistler, onu sömürücü güç ilişkileri sistemi olarak tanımlarlar. Kadının işinin, kadın düşüncelerini, kadın doğasını belirlediğine inandıkları

⁷ MacKinnon, 2003, s. 27. MacKinnon, aynı eserde s. 28’de, şu alıntıyı kullanır: “Bana öyle geliyor ki, çeçe sineğinin kökünü kazıyan bir ülke, bir emirle Merkez Komitesi’ne eşit sayıda kadın üye de alabilirdi.”

⁸ MacKinnon, 2003, s. 33.

⁹ Engels, *Ailenin Özel Mülkiyetin ve Devletin Kökeni*, alıntılar Tong (1989)’dan yapılmıştır.

gibi, kapitalizmin değişim ilişkileri olduğu kadar bir iktidar ilişkileri sistemi olduğuna da inanılır. Marksist feministler kapitalizmi salt bir değişim sistemi olarak görmeyen onun güç ilişkileri sistemi olduğunun açığa çıkmasını engellediğini düşünürler. Fahişelik, kiralık annelik vb özgürce yapılan seçimler değildir. Bunların ardındaki güç dinamiklerini görmek gerekir. Kadın cinsel hizmetlerini ya da doğurganlığını satıyorsa, piyasada başka satacak bir şeyi bulunmadığından yapar bunu. Burada özgürlük değil, zorunluluk söz konusudur.

Sınıf ile sınıf bilinci arasındaki ilişki de önemli bir vurgu konusudur. Sınıflar objektif olarak vardır (kendinde sınıf) ama kendisi için sınıf (kendinde sınıf) olmak için sınıf bilinci gerekir. Sınıf bilinci, aynı koşulları, çıkarları paylaşan insanların aynı sürede elde ettikleri sınıf olma bilincidir.

Marksizm'de *sınıf erkeklere özgü bir kategoridir. Kadınların sınıfı* erkeklere göre belirlenir, O, baba ya da koca ailesinin reisi olan erkeğin, sınıfsal pozisyonunu alır. Örneğin, Rosa Luxemburg, burjuva kadını asalağın asalağı olarak nitelerken, onunla kölenin kölesi olarak gördüğü proleter kadın arasında bir ortaklık görmüyor, kadınlara oy hakkını savunurken bu hakkı sadece işçi sınıfından kadınlar için istiyordu. (Sınıfa dayalı oy hakkını savunan liberal J.S.Mill de bu hakka işçi sınıfında kadınları dâhil etmiyordu). Oysa sosyalist feministler açısından bu vurgu önemsenir. Evci üretimi içinde birçok kadın bir sınıf bilincine ulaşır, ev işinin "aşk için" yapıldığı yanlış bilince karşılık!

MacKinnon'un eleştirileri çerçevesinde konuyu şöyle açıklığa kavuşturmak mümkün:¹⁰ "Kadınların sınıfsal konumlarının erkeklerle olan kişisel ittifaklar temelinde kurulması sorunlu bir açıklamadır. Burjuva kadını hizmetçisinden ayıran, hizmetçisinin (az da olsa) bir ücret alması, diğerinin ise (her zaman olmasa da) kapatılmışlığıdır. Bu toplumsal üretkenlikteki bir farklılık mıdır, yoksa sadece bir ölçü farkı, kadınların aşağı görülen konumuna biçilen düşük değerden doğan bir fark mıdır? Kadınları kapitalizmle olan ilişkileri ile sınırlamak ve kapitalizmle erkekler kapsamında ele almak onların durumlarını yeterince açıklar mı? Her iki durumda da kadınların konumunu sadece sınıfsal açıdan tanımlamak, onların erkeklerle olan ilişkileriyle belirlenen kadınlık konumlarını gözden kaçırmak demek değil midir? Farklı erkekler aracılığıyla elde edilmiş olsa da, kadınlık konumu, kadınların paylaştıkları belirleyici statü değil midir?" Yani ister burjuva, ister proleter olsun kadınlar, kadın olarak ortak bir ezilme deneyimi yaşarlar.

"*Marksizm'in kategorileri cinsiyet körüdür*", der Heidi Hartman. Hartman, "Marksizm ve Feminizmin Mutsuz Evliliği: Daha İleri Bir Birlikteliğe Doğru" (1981) adlı makalesinde, Marksizm ve feminizmi analizi için birlikte kullanır: Erkeklerle kadınlar arasındaki ilişkilerin sistematik niteliğini özgül olarak sadece feminist teori ortaya koyabilir. Marksist teori ise, tarihsel maddeci yöntemiyle feminist çözümlemenin eksikliğini giderebilir. Böylece

¹⁰ MacKinnon, 2003, s. 27-28.

ataerki, toplumsal ve tarihsel bir yapı olarak tanımlanabilir. Ona göre, kapitalizmle ataerki arasındaki ilişki kurulmalıdır: *Kadınların emek piyasasındaki durumundan sadece kapitalistler değil, erkekler de yararlanır.* "Ataerkinin dayandığı maddi temel, erkeklerin kadınların emek gücü üzerindeki denetimlerinde yatar. Erkekler bu denetimi, kadınların üretken kaynaklara, ücret getiren işlere ulaşmalarını önleyerek ve kadınların cinselliğini kısıtlayarak sürdürürler. Ataerkinin maddi bir temeli vardır. Ataerki ile kapitalizm iki sistem olarak birbirini beslerler. Ataerkinin maddi temeli yalnızca ailede çocuk yetiştirmeye değil, erkeklerin kadın emeğini denetlemesine izin veren bütün yapılara yansır. Evde karşılıksız hizmet alırlar, işgücü piyasasında kadınlar karşısında ayrıcalıklı bir konuma sahip olurlar."¹¹

Marksizm'de, insanı insan yapan, kendi geçim araçlarını üretmesidir. İnsan, doğayı bilinçli olarak dönüştürme ve kullanma süreci içinde üretici faaliyetlere girerek kendini yaratır. Kadınlar ve erkekler olarak insanlar, üretim yoluyla toplumu yaratırlar ve toplum tarafından biçimlenirler. Tarihi ilerleten maddi güçler, toplumsal hayatın üretimi ve yeniden üretimidir. Dolayısıyla, birey ve toplum ilişkisi Marksizm'de tek yanlı ve basit değil, karmaşık ve *diyalektiktir*. Sosyalist feministler bu bakıştan yola çıkarak özellikle kadın emeği konusuna yeni açılımlar getirdiler.

Cinsel işbölümünü veri alan Marksizm'de, emek ancak ücretle ilişkisi içinde, zorunlu emek, artı-değer kavramları içinde ele alınır. Burada kadının evde, aile harcadığı üstelik de karşılığı/ değeri olmayan emeğe yer yoktur. Marksizm'in kadının *ev içi emeği* konusunda net bir bakışı yoktur:¹² Kapitalizm, her şeyin, emek gücü dâhil belli bir fiyatı olduğu ve bütün işlemlerin esas olarak alış veriş işlemleri olarak görüldüğü bir meta ya da piyasa toplamı olarak tanımlanır. Marksistler, kadının işinin, kadının düşüncelerini ve onun doğasını belirlediğine inanırlar. Bu türden bir değişim ilişkileri sisteminde ise kadının ev içi emeğini görmek oldukça güçtür. Marks ve Engels, kadınların ve çocukların çalışmasını aile ücretinin tamamlanması açısından zorunlu görürler. Ancak burjuva ailesiyle işçi ailesini birbirinden kopararak ele alırlar. Burjuva ailesinin temelinde özel mülkiyet yatmaktadır. Engels, aile içindeki erkek baskısının kaynağında, erkeğin varislerinin kendi çocukları olmasını güvence altına almak için kadının bedenini, cinselliğini giderek tüm kimliği denetlemesi yatar. Öte yandan işçi ailesi için şunları tespit ederler: "Ailenin temeli özel mülkiyet olduğuna ve işçi ailesi de özel mülkiyetten yoksun olduğuna göre, işçiler arasında aile her an çözülmeye hazırdır; hatta işçi ailesi temelde bir yokluktur, bir aile olmayışıdır."¹³ "Tahlil edilen aslında burjuva ailesidir. İşçi ailesiyle ilgili tahlil yoktur. Bu açıklama

¹¹ Hartman, 1992, s. 128-170. Savran'a (2004: 45) göre, Hartman'ın patriyarkayı başlı başına bir üretim tarzı olarak kavramsallaştırmaz, üretim tarzı tahlilinde Marks'a bağlı kalır. Aynı şekilde Mitchel'e (1985) göre, ataerki, maddi yapı değildir, kapitalizm maddi yapıdır.

¹² Tong, 1989, s. 39-42; Coole, 1993, s. 146-159.

¹³ Marks-Engels, *Komünist Manifesto*'dan aktaran Savran, 2004, s. 25-26.

burjuva ailesi için kısmen –özel mülkiyet temelinde- geçerli olsa bile, işçi ailesini açıklamada tümüyle yetersiz kalır."¹⁴

Toplumun yeniden üretiminde çok önemli bir yere sahip olan *kadının ev içi emeğinin*, Marksist sorunsalda nasıl yer alacağı sorunu, sosyalist feministlerin üzerinde en fazla tartıştıkları alan oldu. Bu tartışmayı 1969'da Margaret Benston, *Kadınların Kurtuluşunun Ekonomi Politikası* adlı çalışmasıyla başlattı. Ev işi Marks ve Engels'te olduğu gibi marjinal ve varlığı belirsiz bir statüye indirilmemeli, ekonominin işleyişinde önemi dikkate alınmalıdır. Kadınların çalışması paraya değer bulunmadığı için değersiz görülür hatta çalışmadan bile sayılmaz. Bu durum onların aşağı statülerinin maddi temelidir. Paranın değeri belirlediği bir toplumda bu işi yapan kadınların, elbette para için çalışan erkekler kadar değerli olmaları beklenmez.¹⁵

Sosyalist feministler; *kadının ezilmesinin* erkekten farklı niteliğini anlamak için onun çalışmadaki statüsüne bakılmasını, aile kurumu ile kapitalizm arasındaki ilişkilerin analiz edilmesini, ev işi ve yabancılaşmanın kadınlarla ilişkisinin kurulmasını öne çıkarırlar.

Kapitalizmle birlikte kamusal/ özel alanının iyice ayrıştı ev, üretim alanı olmaktan çıktı. Ev işi emeği, üretici olmayan emek olarak görüldüğü gibi, herhangi bir değere/ karşılığa da sahip değildi. Kapitalizmde emeğin yeniden üretimi masrafı düşürdüğü için kadınların ev işini ücretsiz yapması istendi. Kadınların çalışması istendiğinde ise, bu talebin arkasında, ücretleri düşürmek için, kadınların yedek işgücü olarak kullanılması niyeti saklıydı. Aileyi erkek geçindirmelidir, kadınlara dışardan ziyade evde ihtiyaç vardır anlayışıyla, kadınlar bu alandan içeriye çekilmeye çalışıldı. Sendikalar bile, uzunca bir süre, erkeğe bütün aileyi geçindirecek kadar ücret ödenmesini istediler. Bu sistemde bekâr kadın işçilere düşük ücretle ve kadın işi sayılan işlerde çalışmak koşuluyla yer vardır. Uygulamalar, İngiltere'deki Viktoryan dönemin muhafazakâr anlayışı örneğinde olduğu gibi, hâkim ideolojiyle de harmanlandı. Savaş dönemlerinde evli kadınların da çalışmasına ihtiyaç duyuldu, ancak daha sonra tekrar evlerine gönderildiler. Kapitalizmin farklılaşan safhalarında değişik biçimde kullanıldı kadınlar; günümüzün küreselleşen emek piyasasında yoksul ve göçmen kadın emeğinin yeni bir sömürü biçimi yaratması da buna örnek teşkil eder.

Kadını ikincil konumda tutan ailede ve iş yerinde üstlendiği roldür. Bu rol onun benliğini ve dolayısıyla bilincini de belirler. Kadın emeği gerçek emek olarak görülmez ve kadınlara layık görülen işler de, hizmete yönelik, düşük ücretli, kalifiye olmayan tek düze işlerdir. Bu bağlamda Michele Barrett, emeğin cinsiyetçi işbölümünün ideolojisinin kapitalizm tarafından üretilmediği, kapitalizmin onu öncelediğini *Günümüzde Kadına Uygulanan Baskı* (1980) başlıklı kitabında dillendirdi.¹⁶ Toplumsal cinsiyet ideolojisi durağan ya da birleşik bir kategori değildir, tarihsel olarak farklılık gösterir.

¹⁴ Savran, 2004, s. 26.

¹⁵ Donovan, 2003, s. 148.

¹⁶ Barrett, 1995. Ayrıca şu eserlerine bakılabilir: Barrett & Anne, 1992; ve Barrett, 2004.

İdeolojinin somut ve tarihsel olarak maddi bir temeli vardır. Bu nedenle içinde olduğu farklı tarihsel ve toplumsal bağlamlar içinde incelenmesi gerekir. Kapitalizm tek suçlu değildir. Ancak kapitalizm ücretli emek düzeni altında gelişen büyük ölçekli üretimle, ev ile iş yerini ayrıştırdı, emeğin uzmanlaşmasına, hiyerarşinin artmasına yol açtı. Ev işleri, kadınların ezilmesini daha da artırdığı gibi kurtuluştan da uzaklaştırdı. Feminizm özerk bir kadın kurtuluş hareketi olmakla birlikte, erkeklerle birlikte politik katılımı da önemsemelidir. Barrett, Marksist feminizmin esas amacının "Üretim ve yeniden üretim süreçleriyle ilişkili ya da ilişkisiz olarak işleyen toplumsal cins ilişkilerinin işleyişini tamamlamak olduğunu söyler. İnsanların zaman ve mekân içinde akış içinde buldukları anlayışından yola çıkarak Marksist feminist düşüncenin dinamik niteliğini ortaya koyar. Barrett'e göre, kadınlar basit kullanım değerlerini, evle aileyle ilgili üreten bir sınıftır. Bu kullanım değerleri satılamıyor diye, onların işi daha az zor değildir. Eğer ev işi ve çocuk bakımı türünden işlerden kurtulmuyorsa, kadınların üretime katılması, onları kurtuluştan uzaklaştırır. Ezilmesini daha da artırır. Çünkü bugün ev içinde yaptığını, yarın evin dışında yapacak. Bunun önemi kadını işten kurtarması değil, herkesin kadının yaptığı işin değerini kavraması, toplumsal olarak ne denli gerekli olduğunun anlaşılmasıdır.

Sosyalist feminizm kaynağında cins körü olan Marksist kategori ve kavramlarına feminist bir içerik kazandırmayı esas olarak alır. Sosyalist feministlere göre, ev işlerinin toplumsal olarak ne derece gerekli olduğunu açığa çıkarmak önemlidir. Bunu politik sorun olarak gündeme getirmenin önündeki en önemli engel, bu işlerin bir *sevgi ilişkisi* içinde karşılıksız, görülüyor olmasıdır. "Özel, ele gelmeyen, görülmeyen biçimiyle *kadınların karşılıksız emeği, sevgi karşılığı çalışmadır*. İşlerin mesai saati yoktur, günlük yaşamla iç içe girmiş, onun parçası haline gelmiş bir emek süreci içinde cereyan eder." "Kadınların ev içi emeğinin bir başka özelliği, duygusallık boyutu itibarıyla nicelik olarak ifade edilecek bir emek olmayışıdır. Bu yüzden de, ev içinde yapılan *bakım işlerinin* tüm manevi, duygusal boyutlarıyla emek harcamak olarak kabul edilmesinin yolu, bu emeğin ev-içi (karşılıksız) biçimiyle ücretli bakım işlerinde harcanan emek arasındaki sürekliliğin kurulmasından geçer"¹⁷

Buna karşı, Mariarosa Dalla Casta ve Selma James, kadının ev içi emeğinin sadece yararlı değil, Marksist anlamda "artı-değer" yaratan bir şey olduğunu söylüyorlar. Kadının işi bütün diğer emek biçimleri için gerekli emek, değer "artı değer" yaratan biçimler için kapitalist makineyi sürdüren kadınlardır.

Ev içi emek üretici emek olduğu için, bir ücretin talep edilmesi ve bu ücretin bireysel olarak erkeklerin değil, devletin ödemesi gerektiği, çünkü, kadının sömürülmesinden yararlananın sermayenin kendisi olduğu, şeklinde çeşitli tartışmalar yapılmıştır. Bu ücretin aylık olmak zorunda olmadığı, sosyal yardım şeklinde de yapılabileceği konusunda fikirler yürütülmüştür. Bu

¹⁷ Alıntılar, Savran, 2004, s.19-20 ve s.35'ten yapıldı.

düşüncelere karşı ev içi emeğin ücretlendirilmesinin kadınları eve hapsedip, kapitalizmin her şeyi metalaştırma eğilimine hizmet edeceği, cins rollerinin değişiminin önüne geçeceği yolunda eleştiriler yapılmıştır. Marksist feministler sonuçta, kadın ya da erkek her emekçiyi ikili yükten kurtaracak bir ücret verilmesine taraftardır.

Kadınların Yabancılaşması

Yabancılaşma, kişinin kendini değersiz hissetmesi ya da yaşamı anlamsız olarak görmesi, anlam ve öz-değeri ancak kendi durumuna ilişkin illüzyonlar yardımıyla edinebilmesidir. Yabancılaşma son derece derin bir parçalanmışlık/bölünmüşlük duygusu verir; aslında birbiriyle ilişkili olan şeyler ve/veya kişiler birbirinden ayrı kopuk olarak algılanır. Yabancılaşma genel bir anlamsızlık, bölünmüşlük duygusu içinde olma halidir.

Yabancılaşma konusu Marksizm'de önemli bir yer tutar.¹⁸ Marks'a göre emek, insanı insan yapan en önemli değerdir. Kapitalizm koşullarında emek, işçiyi insanlıktan uzaklaştıran bir edime dönüşür. Doğadan kopmuş, üretim araçlarından yoksun ve kendi emeklerinin ürünlerine yabancı olan işçiler, ne üretim kararlarına katılırlar ne de ürünlerinin meyvesine sahip olurlar. İşçi olarak varlıklarının bir parçasını oluşturması ve ifade etmesi gereken şey onlar için yabancı, düşman bir şeye dönüşür. Kendi kendileriyle ilişkilerde de aynı kopuşu yaşarlar, kendilerine yabancılaştıkları gibi diğer insanlara da yabancılaşırlar. Yani işçiler sadece sömürülmekle kalmaz, üretim süreci onları kendilerine, emeklerine, birbirlerine yabancılaştırır. Kapitalist ekonominin yapısı işçileri, birbirlerini rakip görmeye zorlar. İşçinin başkalarıyla birlikteliğinin ve işbirliğinde bulunmanın potansiyel kaynağı, onun yalnızlığına neden olunca, aslında en azından kendi kimliğinin bir parçasını oluşturan ötekilerle özdeşleşme yeteneğini yitirmiş olur. İşçiler kendilerine de yabancılaşırlar. Çünkü yaptıkları işin niteliği ve çalışma koşulları onları doğayı, yaşamlarını sürdürme konusunda bir engel olarak görmeye iter. Bu ise, ilişkiselliğin bulunması gereken bir yerde karşıtlık demektir. Doğanın tüm öğeleri arasında ilişkisellik yerine karşıtlık ortaya çıkar.

Yabancılaşmanın ortadan kaldırılması, insani bir çalışma/emek tarzına dönülmesi, kapitalizmin alt edilmesi için önemli bir gerekçedir. Ücretli emek ilişkileri içinde olmayanlar yabancılaşmayı yaşamazlar. Bu bakışta, ücret karşılığı çalışmayan kadınların yabancılaşma yaşamadığı ya da kadın işçilerin tıpkı erkek işçiler gibi yabancılaşmayı yaşadığı sonucu çıkar. Ücretli emek ilişkileri içinde yer almadıkları için kadınlar Marksist teoride, *yabancılaşma teorisinin* dışında bırakıldılar. Oysa kadının yaşadığı yabancılaşma katmerlidir. Marksizm'in gözden kaçırdığı nokta bu yapı içinde kadınların yabancılaşmayı erkeklerden çok daha ağır yaşadıklarıdır.

---

¹⁸ Yabancılaşma konusu, Tong'dan (1989: 44) alıntılandı.

Sosyalist feministler Marksist *yabancılaşma* teorisinin ruhuna bağlı kalarak, kadınların nasıl yabancılaştığını ortaya koymaya çalıştılar. Kapitalist toplumda insan ilişkilerinin yabancılaşmış niteliği, kadınlar açısından, erkekler için olduğundan daha belirgindir. Yabancılaşma, kadınların yaşamı, bilinci diye daha baskıcı bir etki yaratır. *Erkekler, yabancılaşmadan kurtuluşu, kadınlarla olan ilişkilerinde ararlar*. Kadınlar için böyle bir rahatlama yoktur. Çünkü bu özel, yakın ilişkiler, onların ezilmesinin temel yapılarını oluşturur. Ev içi alanın kadınlar için başlı başına yabancılaştırıcı unsur olduğunu söyleyen Ann Foreman'a göre kadınların yaşadığı yabancılaşma çok keskindir; çünkü onlar kendilerini başkalarının ihtiyaçlarını karşılamaya yarayan araçlar olarak algırlar. Dalla Costa ise, kadınların sadece çalışarak kurtulacakları mitinin sorgulanmasını ister. Verili haliyle üretime katılmakla kadınların yabancılaşması sona erdirilemez: "Bir montaj bandında kölelik, mutfak lavabosundan kurtuluş değildir."¹⁹ Ev işi deneyimi soyutlayıcı ve tekrar edici olduğu için ziyadesiyle yabancılaştırır kadınları.

Kadınlar yabancılaşmayı cinsellik, annelik ve entelektüel olmak üzere başlıca üç alanda yaşarlar. Alison Jaggar'ın bu saptamasını şöyle özetlemek mümkün:²⁰ Tıpkı işçinin kendi emeğinin ürünlerinden kopması gibi, kadın da kendi bedeninden onun ürününden kopuyor. Kadınların kendi bedeni üzerinde denetimi yoktur. Diyet, güzelleşme gibi, başkası (erkek) için yapılan faaliyetleri, kendisi için yaptığını söylese de, bedenini, başkaları için bir nesne olarak görür. Annelik de cinsellik gibi, kadınlar için yabancılaştırıcı bir deneyim olabilir. Kendisinin karar veremediği -çocuk sayısı ve doğum zamanı- durumlar onu kendi doğurganlığının ürününe yabancılaştırabiliyor. Kürtajın yasak olması ya da zorla kürtaj aynı kapıya çıkar; kadının kendi bedeni üzerinde söz sahibi olmadığını gösterir. Ayrıca jinekologların tavrı, hastane, doğurma deneyimi türünden doğurma süreci de yabancılaştırır kadınları. Kadınlar kendi entelektüel yeteneklerine de yabancılaşırlar. Bilgi ile iktidar arasında çok sıkı bir ilişki vardır. Kadınlar kalabalıkta fikir söylemeye çekinirler. Fikirlerinin değerli olmadığını düşünürler. Bilgiye hakları olmadığı duygusunu yaşarlar. Bilginin düşüncenin, söylemin sınırlarını erkekler çizer. Kapitalizm altında kadının ezilmesi, kendisi dâhil herkesten her şeyden yabancılaşma ile belirlenir. Ezilmenin farkına varma, ilk adımdır ama kurtuluş için yeterli değildir. Çünkü ezilme sadece zihinde değil, toplumsal kurumlarla, kültürel yapılarla somutlaşan ve sürekli hale gelen bir durumdur. Bu bağlamda sadece bilinç yükseltme yeterli değil. Tüm yapılarla ve kurumlarla top yekûn bir mücadele gerekmektedir.

Marksist teori, kadınların üreme, cinsellik sorunlarıyla (gebeliğin önlenmesi, kısırlaştırma, kürtaj, pornografi, fahişelik, cinsel taciz, tecavüz, şiddet vb) doğrudan ilgilenmez. Sosyalist feministler de doğal olarak bu konulara ilgi duymamışlardır. Ancak aile kurumu ile kapitalizm arasındaki

¹⁹ Bilgi ve alıntılar için bkz: Donovan, 2003, s.152-153.

²⁰ Jaggar, *Feminist Politics and Human Nature* (1983) adlı kitabında yabancılaşmayı neredeyse bütün feminizmler için önemli bir teorik kavram önerir. Metindeki açıklama için bkz: Tong, 1989: 186-189.

ilişkiyi anlamaya çalışmalarıyla, kadın emeğinin niçin hakiki emek olarak görülmediği, kadınlara en sıkıcı ve düşük ücretli işler verildiği türünden kadın emeğiyle ilgili çeşitli konuları teorize etmeleriyle ilgili önemli açıklamalar getirmişlerdir.

Kaynakça

- Barrett, M., 2004, *Marx'dan Foucault'ya İdeoloji*, çev. Fethi, A., Doruk Yayınları.
- _____, 1995, *Günümüzde Kadına Uygulanan Baskı*, çev. Suer, Ş., Pencere Yayınları, İstanbul.
- Barrett, M. & Phillips, A., 1992, *Destabilizing Theory: Contemporary Feminist Debates*, Stanford University Press.
- Bebel, A., 1975, *Kadın ve Sosyalizm*, çev. Sertel, S., Toplum Yayınları, İstanbul.
- Bekmen, A., 2007, "Marksizm: Praksisin Teorisi", içinde *Modern Siyasal İdeolojiler*, der. Örs, B., Bilgi Üniversitesi Yayınları, İstanbul
- Bhasin, K., 2003, *Toplumsal Cinsiyet*, çev. Kader, A., Kadınlarla Dayanışma Vakfı Yayınları, İstanbul.
- Coole, D., 1993, *Women in Political Theory. From Ancient Misogyny to Contemporary Feminism*, Harvester Wheatsheaf, New York, London.
- Çakır, S., 2007, "Feminizm: Ataerkil İktidarın Eleştirisi", içinde *Modern Siyasal İdeolojiler*, der. Örs, B., Bilgi Üniversitesi Yayınları, İstanbul.
- Donovan, J., 2003, *Feminist Theory*, çev. Bora, A., Gevrek, M. A., & Sayılan, F., İletişim Yayınları, İstanbul
- Jaggar, A., 1983, *Feminist Politics and Human Nature*, Rowman & Allanheld, New Jersey.
- Hartman, H., 1992, "Marksizm ve Feminizmin Mutsuz Evliliği: Daha İleri Bir Birlikteliğe Doğru", içinde *Kadının Görünmeyen Emeği*, der. Savran, G., & Tura, N., Kardelen Yayınları, İstanbul.
- Kollontai, A. M., 2000, *Toplumsal Gelişimde Kadının Konumu*, çev. İnci, M. A., İnter Yayınları, İstanbul.
- _____, 1996, *İşçi Arılarının Aşkı*, çev. Türkyılmaz, G., Pencere Yayınları, İstanbul.
- _____, 1994, *Bir Büyük Aşk*, çev. Sağır, Ü., Pencere Yayınları, İstanbul.
- Mackinnon, C. A., 2003, *Feminist Bir Devlet Kuramına Doğru*, çev. Yöney, T. & Yücesoy, S., Metis, İstanbul.
- Mitchel, J., 1985, *Kadınlık Durumu, Kadınlık Durumu*, çev. İnal, G., Savran, G., Tekeli, Ş., vd., Kadın Çevresi Yayınları, İstanbul.
- Rowbotham, S., Segal, L., & Wainwright, L., 1984, *Feminizm, Sosyalizm ve Eylemde Birlik*, İletişim Yayınları, çev. Özgül, E., İstanbul.
- Savran, G., 2004, "Kadınların Emeğini Görünür Kılmak: Markstan Delphy'ye Bir Ufuk Taraması", içinde *Beden, Emek, Tarih*, der. Savran, G., Kanat Yayınları, İstanbul.
- Tong, R., 1989, *Feminist Thought: A Comprehensive Introduction*, Westview Press, Inc., London.

